

УДК 330.1:061:330.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-31>**Гончаренко В.В.**доктор економічних наук, професор,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0414-8892>**Пантелеймоненко А.А.**доктор економічних наук, професор,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3714-1934>**Honcharenko Vladyslav**

V.N. Karazin Kharkiv National University

Panteleimonenko Andrii

Kherson State Agrarian and Economic University

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ» І СУБ'ЄКТІВ «СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ» В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз окремих теоретичних аспектів розвитку «третього сектору» та суб'єктів соціальної економіки. Встановлено особливості використання терміну «соціальна економіка» у двох різних значеннях. Перше – пов'язане із загальнотеоретичними аспектами макроекономіки і певними теоретико-політекономічними концепціями «покращення» капіталізму. Друге – із практичним втіленням ідеї взаємодопомоги у вигляді особливого типу підприємств (організацій), що мають «некапіталістичну природу» (не прагнуть до отримання прибутку) й формують окремий, особливий сектор ринкової економіки, що складається із реальних господарюючих суб'єктів, діяльність яких здійснюється на основі ідеї взаємодопомоги і має чітке соціальне спрямування. Терміни «соціальна економіка» та «третій сектор» змістовно є досить близькими, бо об'єднують специфічні недержавні, неприбуткові, соціально-орієнтовані організації. Однак, «третій сектор» це категорія, що включає суб'єкти соціальної економіки, але не обмежується нею. «Соціальна економіка» це найбільша і найвагоміша частина «третього сектору». До складу суб'єктів соціальної економіки традиційно відносяться кооперативи, взаємні товариства, асоціації фонди та соціальні підприємства. Всі вони мають неприбуткову економічну природу та специфічне законодавче регулювання. У статті значна увага приділена розкриттю цих особливостей, спільних рис і відмінностей різних суб'єктів соціальної економіки.

Ключові слова: третій сектор, соціальна економіка, солідарна економіка, кооперативи, соціальні підприємства, асоціації, взаємні товариства, фонди

THEORETICAL ASPECTS OF «THE THIRD SECTOR» AND SUBJECTS OF «SOCIAL ECONOMY» DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article analyzes certain theoretical aspects of the development of «the third sector» and subjects of social economy. The terms «social economy» and «third sector» have long been in circulation in Western economic science, legislation and business practice and today are an important component of the developed countries' economies. However, for Ukraine they are relatively new, uncommon and insufficiently researched, which, in turn, creates obstacles for their active development. Therefore, the analysis of existing approaches in European economic science and the development of theoretical aspects of the «third sector» and social economy development in Ukraine is a very relevant and important scientific task. The peculiarities of use of the term «social economy» in two different meanings have been established. The first is related to the general theoretical aspects of macroeconomics and certain theoretical and political economic concepts of the «improvement» of capitalism. The second is related to practical embodiment of the idea of mutual aid in the form of a special type of enterprises (organizations) that have a «non-capitalist nature» (do not want to make a profit) and form a separate, special sector of the market economy, consisting of real business entities whose activities are based on the idea of mutual assistance and has a clear social direction. Within the social economy sector, another term stood out and became widespread, which is «solidarity economy» – as a part of the social economy at grassroots level (in individual territorial communities and on the basis of other stable groups of people united by a certain sign of solidarity). Therefore, in the literature, the terms «social» and «solidarity» economy are found both separately and together when it comes to organizations or enterprises of social (solidarity) economy (SSE organizations or ESS). The terms «social economy» and «third sector» are quite close in meaning, because they unite specific non-state, non-profit, socially oriented organizations. However, «the third sector» is a category that includes, but is not limited to, social economy entities. In other words, «social economy» is the largest and most important part of «the third sector». The social economy subjects traditionally include cooperatives, mutual societies, fund associations and social enterprises. All of them have non-profit economic nature and specific legal regulation. In the article, significant attention is paid to the disclosure of these features, common features and differences of various subjects of the social economy.

Keywords: third sector, social economy, solidarity economy, cooperatives, social enterprises, associations, mutual societies, funds.

JEL classification: A13, D60, H89, L10, L31

Постановка проблеми. Терміни «соціальна економіка» (social economy) та «третій сектор» (third sector) давно використовуються у західній економічній науці, законодавстві та господарській практиці і сьогодні є важливим елементом економік розвинутих країн. Однак, для України вони є відносно новими, малопоширеними та недостатньо дослідженими, що, у свою чергу, створює перешкоди для їх активного розвитку. Тому аналіз існуючих в європейській економічній науці підходів та розробка теоретичних аспектів розвитку «третього сектора» та соціальної економіки в Україні є досить актуальним і важливим науковим завданням.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемам висвітлення особливостей та дослідження природи соціальної економіки і «третього сектора» присвячені роботи багатьох закордонних вчених. Вперше термін «соціальна економіка» (франц. – *economie sociale*) використав французький економіст Шарль Дюнуайє (Charles Dunoyer) в 1830 році у своїй роботі «Nouveau traite' d'economie sociale» («Новий трактат про соціальну економіку»), в якій він виступив із критикою підходів Адама Сміта щодо вільного капіталістичного ринку та акцентував увагу на необхідності впровадження моральних аспектів в економічні відносини, запровадження іншого типу економіки, яку назвав «соціальною». В розвиток цих ідей інший французький економіст – Леон Вальрас (Leon Walras) у праці «Etudes d'economie sociale» («Дослідження соціальної економіки») визначив соціальну економіку як «науку про соціальну справедливість», а політичну економію, як «науку про соціальну вразливість». Шведський економіст Карл Густав Кассель у своїй книзі «Theoretische Sozialökonomie» («Теорія соціальної економіки») пропонував шляхи соціально-економічної гармонізації, оптимізації та встановлення загальної рівноваги в капіталістичному суспільстві. Велику роль у поширенні і сприйнятті терміну «соціальна економіка» відіграв ще один французький економіст Шарль Жид (Ch.Gide), який у своїй фундаментальній роботі «Economie Sociale. Les Institutions de Progrès Social» («Соціальна економіка. Інститути соціального прогресу») писав, що соціальну економіку «...можна було б визначити... як науку про покращення становища людей». Ґрунтовно досліджували питання соціальної економіки і «третього сектора» в своїх роботах такі сучасні західні вчені як Defourny J., Develtere P., Fonteneau B. [9], Liger Q., Stefan M., Britton J. [10] та багато інших. Серед українських дослідників цією проблематикою займалися Коваленко О.М., Мазник Л.В. [3], Беляєв О.О., Діба М.І., Кириленко В.І. [5], Назарова Г.В., Гончарова С.Ю., Сотнікова Ю.В., Аграмакова Н.В. [4] та інші. Однак, у більшості праць українських науковців акцент зроблено на макроекономічних та соціальних аспектах ринкової економіки, що не повністю відповідає розумінню терміну «соціальна економіка» в сучасній західній економічній науці. При цьому, не вирішеними і малодослідженими в Україні залишаються теоретичні аспекти «соціальної економіки», особливості і закономірності її еволюції, організаційно-правові форми та принципи їх функціонування. А таке поняття як «третій сектор», що є досить поширеним на заході, практично не знайшло свого відображення в дослідженнях українських науковців і майже не використовується в науковому обігу.

Мета статті: розробка нових теоретичних підходів розвитку «третього сектора» та соціальної економіки в Україні на основі аналізу напрацьованого в цій сфері досвіду інших країн.

Виклад основних результатів дослідження. Термін «соціальна економіка» виник в процесі пошуку альтернативної класичному капіталізму (вільному ринку) моделі економічних відносин. Французький економіст Ш. Жид запропонував цікавий та оригінальний погляд на соціальну економіку та її побудову. Відійшовши від поширених на той час загальнотеоретичних макроекономічних концепцій соціальної економіки як механізму покращення капіталізму, він почав шукати можливі моделі і форми господарської діяльності, які б могли стати елементами нової соціальної економіки, її «цеглинками», та реально допомагали б людям покращити їхнє життя в жорстких умовах ринку. До основних суб'єктів соціальної економіки Ш. Жид відносив кооперативи різних видів (споживчі, ремісничі, сільськогосподарські, житлові, «народні банки» тощо), товариства взаємострахування, робітничі асоціації, які мали некапіталістичну природу (не мали на меті отримання прибутку). З цього приводу Ш. Жид зазначав: «Якщо теперішній економічний порядок має бути змінений, він може бути змінений лише формами об'єднання, ... тобто кооперативами, що включатимуть як споживачів, так і виробників» [1]. Подібні погляди поділяли й інші економісти та громадські діячі того часу, зокрема Ж. Фоке, Л. Блан, Б. Лавернь, М. Туган-Барановський, О. Чайнов та інші.

Таким чином, на початку ХХ ст. термін «соціальна економіка» вживався у двох різних значеннях. Перше було пов'язане із загальнотеоретичними аспектами макроекономіки і певними теоретико-політекономічними концепціями «покращення» капіталізму. Друге – із практичними аспектами мікроекономіки для означення особливого типу підприємств (організацій), що мають «некапіталістичну природу» (не прагнуть до отримання прибутку) й формують окремий, специфічний сектор капіталістичної економіки. При цьому, слід зазначити, що у першому значенні соціальна економіка існувала переважно теоретично як абстрактна макроекономічна модель, а у другому – на практиці, у формі реальних господарюючих суб'єктів, діяльність яких здійснювалась на основі ідеї взаємодопомоги і мала чітке соціальне спрямування.

Однак, поразка Німеччини у Другій світовій війні створила передумови для практичного втілення ідеї соціальної економіки в її першому, макроекономічному значенні. Основою повоєнної відбудови Німеччини стала концепція, що поєднувала елементи капіталістичної (ринкової) економічної системи з соціальною політикою держави. Такий підхід базувався на розробках Альфреда Мюллера-Армака, німецького економіста і соціолога, який у 1947 році в своїй праці «Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft» першим застосував термін «Soziale Marktwirtschaft», що англійською перекладається як «social market economy» (соціальна ринкова економіка) [6]. Фактично, зрозумілий і поширений на той час термін «соціальна економіка» був доповнений важливим уточнюючим словом «ринкова», що підкреслювало специфічність пропонованої моделі та її відмінність від існуючого до цього поняття. Ця макроекономічна модель була чимось середнім між

економіками капіталізму та соціалізму. В її основі лежали ринкові відносини, але із посиленою соціальною функцією держави.

Слід звернути увагу на те, що у повоєнний період термін «social market economy» («соціальна ринкова економіка») почав швидко набувати популярності та використовувався переважно для характеристики німецької, а пізніше західно-європейської макроекономічної моделі економіки. Поряд із цим, продовжував існувати термін «social economy» («соціальна економіка»), який ще у роботах Ш. Жида кінця XIX ст. використовувався для означення окремого сектору ринкової економіки, що на мікрорівні включав сукупність специфічних соціально-орієнтованих суб'єктів ринкової економіки, що не мали на меті отримання прибутку та розподілу його між власниками. Тому такі організації спочатку називалися «некапіталістичними», а пізніше – «неприбутковими» (non-profit). До цього сектору «соціальної економіки», передусім, відносились кооперативи, а також товариства взаємодопомоги та асоціації, що часто об'єднувались однією назвою – «третій сектор» (third sector), що підкреслювало їх принципову відмінність від суб'єктів приватного (комерційного) та державного секторів економіки [12]. Характеристики двох різних значень терміну «соціальна економіка» показано у таблиці 1.

Класична капіталістична модель економіки характеризувалась практично необмеженою ринковою свободою ($P \rightarrow \infty$) та мінімальним соціальним захистом населення з боку держави ($C \rightarrow \min$). Її антипод, – комуністична (соціалістична) модель економіки, – декларованим прагненням до максимального соціального захисту людей ($C \rightarrow \max$) на основі повного домінування держави і відсутності ринкових відносин ($P \rightarrow 0$). Ці крайні, діаметрально протилежні моделі економіки спонукали до пошуку «третього шляху», одним із варіантів якого, як зазначалось вище, стала макроекономічна концепція «соціальної економіки». Ця теоретична концепція почала отримувати своє практичне втілення лише у 40-х рр. XX ст. у повоєнній Німеччині та інших країнах Європи під назвою «соціальна ринкова економіка». При цьому, термін «ринкова» було вжито не випадково, а для уточнення особливості цієї моделі – «модернізований» капіталізм з обмеженою ринковою свободою ($P < \max$) та підсиленням соціальним захистом населення ($C > \min$).

У кожній з перелічених моделей економіки існували і отримали різний розвиток 3 сектори – державний, при-

ватний (бізнес), і «третій», сформований особливими підприємствами (організаціями), які не відносились до перших двох. Метою організацій приватного сектору (малий, середній та великий бізнес) є отримання максимального прибутку для їх власників від надання послуг споживачам. Організації державного сектору (до цієї категорії відносяться й органи місцевого самоврядування) не мають на меті отримання прибутку, а спрямовують свою діяльність на обслуговування суспільних потреб всіх громадян. Організації «третього сектору» не мають на меті отримання і розподіл прибутку між власниками, а створюються з метою задоволення переважно соціальних потреб певної групи людей або суспільства, якщо ці потреби не задовольняються або недостатньо задовольняються державою чи/та бізнесом. Такі організації в своїй діяльності базуються на принципах солідарності, взаємодопомоги, турботи, співчуття та/або інших моральних цінностях.

Традиційно до «третього сектору» відносять всі організації, які не є приватними (формами бізнесу) чи державними. Тому вони є досить різноманітними за своїми цілями та організаційно-правовими формами, і в різних країнах зустрічаються під різними назвами – організації третього сектору (third sector organisations – TSOs), неурядові організації (non-governmental organizations – NGOs), неприбуткові організації (non-profit organization – NPOs), організації громадянського суспільства (civil society organizations – CSOs), громадські організації, некомерційні організації, організації добровольців (volunteer organizations), клуби (clubs), взаємні організації (mutual organizations), асоціації (associations), фонди (funds), кооперативи (cooperatives), організації соціальної економіки (social economy organizations), організації солідарної економіки (solidarity economy organizations), альтернативна економіка (alternative economy), неприбутковий сектор (non-lucrative sector), соціальні підприємства (social enterprises – SE), соціальні кооперативи (social cooperatives – SC), підприємства соціальної економіки (enterprises of social economy) тощо.

Стосовно останнього терміну слід зазначити, що за дослідженням експертів Європейського соціально-економічного комітету (EESC – консультативний орган ЄС), з кінця Другої світової війни до 1970-х років термін «соціальна економіка» практично випав із щоденного використання. Однак, у 1977 році Анрі Дерош, французький соціолог, теолог і філософ запропонував узагальнюючий термін «enterprises of Social Economy»

Таблиця 1

Основні характеристики різних значень терміну «соціальна економіка»

Модель економіки	Сектори економіки		
	Приватний	Державний	«Третій сектор» (соціальна економіка-2)
Капіталістична ($P \rightarrow \infty$; $C \rightarrow \min$)	max	min	max
Комуністична (соціалістична) ($P \rightarrow 0$; $C \rightarrow \max$)	min	max	min
«Третій шлях» соціальна економіка-1 (теоретична концепція вдосконалення капіталізму XIX ст.) соціальна РИНКОВА економіка (впроваджена в країнах західної Європи з кінця 40-х р.р. XX ст. модель економіки) ($P < \max$, $C > \min$)	max	min < D < max	max

де, P – ринкова свобода; C – соціальний захист

Джерело: розроблено авторами

(«підприємства соціальної економіки») для означення організацій «третього сектору» економіки – не тільки традиційних кооперативів, взаємних товариств та асоціацій, а й нових організацій – соціальних підприємств і фондів, що також мали неприбуткову природу. При цьому А. Дерош наголошував на невдалості терміну «non-profit organizations» («неприбуткові організації») у зв'язку із неоднозначним, часто негативним його сприйняттям [1].

Ця ініціатива була підтримана в інших країнах Європи (Бельгії, Італії, Іспанії, Швеції). Проте, широкому практичному застосуванню цього терміну на міждержавному рівні серед країн ЄС заважала незгодженість термінології окремих держав, зокрема – Німеччини. Саме тому питання соціальної економіки було винесене на рівень Європейської комісії для подолання цієї незгодженості. У Європейському парламенті у 1990 році було створено спеціальну міжнародну групу з питань розвитку соціальної економіки. У «Європейській Хартії принципів соціальної економіки», прийнятій на рівні ЄС представницькими організаціями кооперативів, взаємних товариств, асоціацій і фондів (СЕР-СМАФ), визначено наступні принципи, що характеризують підприємства та організації соціальної економіки:

- пріоритет особистості та соціальних цілей над капіталом;
- добровільне та відкрите (доступне) членство;
- демократичний контроль за організацією з боку членів (не стосується фондів, оскільки вони не мають членів);
- поєднання інтересів членів (користувачів) та/або загальних інтересів;
- захист і використання принципів солідарності та відповідальності;
- автономне управління та незалежність від державних органів;
- використання фінансових ресурсів для досягнення цілей сталого розвитку, послуг для членів або загальних інтересів.

Світова економічна криза 2008 року посилила увагу до важливості розвитку підприємств і організацій соціальної економіки. Після прийняття Резолюції Європарламенту «Social Economy (2008/2250(INI))» країни ЄС почали активно приймати національні закони щодо підтримки розвитку організацій соціальної економіки: Іспанія (2011 р.), Португалія (2013 р.), Франція (2014 р.), Румунія (2015 р.), Греція (2016 р.), Бельгія (2017 р.).

В процесі розпочатих дискусій стосовно подальшого розвитку сектору соціальної економіки виокремився і набув поширення ще один термін – «solidarity economy» («солідарна економіка», або «економіка солідарності»), як частина соціальної економіки на низовому рівні (в окремих територіальних громадах та на базі інших стійких груп людей, об'єднаних за певною ознакою солідарності). В 2013 році була створена міжвідомча робоча група ООН з питань соціальної та солідарної економіки (UNTFSSSE), а у Франції у 2014 році був прийнятий спеціальний закон «Про соціальну та солідарну економіку» [11]. У квітні 2023 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію A/77/L.60 «Стимулювання соціальної та солідарної економіки для сталого розвитку», в якій

рекомендувала всім країнам-членам стимулювати і впроваджувати національні, місцеві та регіональні стратегії, політику та програми з підтримки та зміцнення соціальної та солідарної економіки як перспективної моделі стійкого економічного та соціального розвитку. Тому, в літературі терміни «соціальна» та «солідарна» економіка зустрічаються як окремо, так і разом, коли мова йде про організації чи підприємства соціальної (солідарної) економіки (SSE organizations або ESS).

Таким чином, терміни «соціальна економіка» та «третій сектор» змістовно є досить близькими, бо об'єднують специфічні недержавні, неприбуткові, соціально-орієнтовані організації. Однак, «третій сектор» – це категорія, що включає соціальну економіку, але не обмежується нею. Іншими словами, «соціальна економіка» – це найбільша і найвагоміша частина «третього сектору». До неї традиційно відносяться такі суб'єкти господарювання, як кооперативи, взаємні товариства (товариства взаємного страхування, кредитування, лікарняні каси тощо), асоціації, соціальні підприємства і фонди (рис. 1).

Слід зазначити, що найстарішими і найпоширенішими суб'єктами соціальної економіки, що виникли ще в середині XIX ст. в період «дикого» капіталізму та існують по сьогоднішній день, є кооперативи. Їх значення та особливості діяльності детально описані в інших роботах [1; 2], а загальні характеристики у порівнянні із асоціаціями та взаємними товариствами наведено в табл. 2.

В останні десятиліття почали набувати поширення нові форми організацій соціальної економіки – соціальні підприємства. В документах Єврокомісії відзначається, що соціальне підприємство – це оператор соціальної економіки, основною метою якого є соціальний вплив, а не отримання прибутку для своїх власників чи акціонерів. Воно працює, надаючи товари та послуги на ринок у підприємницькій та інноваційній манері та використовує свій прибуток переважно для досягнення соціальних цілей. Управління здійснюється відкритим і відповідальним способом, зокрема, із залученням працівників, споживачів і зацікавлених сторін, на яких впливає його комерційна діяльність [14]. Наразі в Європейському Союзі напрацьовано критерії приналежності організацій до суб'єктів соціальної економіки (рис. 2).

За офіційними даними Європейської Комісії, в Європі діє понад 2,1 млн підприємств, що представляють сектор соціальної економіки. Це складає понад 10% усіх підприємств ЄС. В діяльності цих підприємств задіяно близько 11 млн працівників (майже 6% від їх загальної кількості робочих місць ЄС).

Близько 160 мільйонів людей у Європейському Союзі є членами підприємств соціальної економіки (переважно роздрібною торгівлі, банківських та сільськогосподарських кооперативів, а також пайових товариств, що пропонують соціальні послуги, доповнюють систему соціального забезпечення). У Франції, наприклад, яка за територією і населенням близька до України, організації, що відносяться до сектору соціальної економіки та економіки солідарності (SSE), формують 10% ВВП країни та забезпечують 14% робочих місць. Цей сектор налічує близько 200 000 організацій та 2,38 мільйона працівників [16]. Наведені дані переко-

Рис. 1 Сучасний сектор «соціальної економіки» Європи

Джерело: складено авторами

Таблиця 2

Характеристики основних суб'єктів сектору соціальної економіки

Характеристика	Асоціації	Взаємні товариства	Кооперативи
Спрямування діяльності	Послуги своїм членам та/або всій громаді	Послуги своїм членам та їхнім родинам	Послуги своїм членам
Мета діяльності	Забезпечення членів необхідними послугами на вигідних умовах	Забезпечення своїх членів послугами (переважно страховими та кредитними) на основі взаємодопомоги	Забезпечення своїх членів товарами та/чи послугами на кращих умовах, ніж пропонує ринок
Членство	Фізичні або юридичні особи	Тільки фізичні особи	Фізичні та/або юридичні особи
Управління	«одна особа – один голос» або пропорційне	«одна особа – один голос»	«одна особа – один голос»
Фінансування	Незворотні членські внески та / або пожертви	Зворотні та незворотні членські внески, пожертви	Вступні, обов'язкові та додаткові пайові членські внески
Фінансовий результат (прибуток)	Спрямовується в резерви, розподіл не практикується	Спрямовується в резерви, розподіл не практикується	Частина повертається членам-клієнтам, решта – в неподільні резерви

Джерело: адаптовано авторами на основі [16]

Рис. 2. Критерії, що визначають приналежність до соціальної економіки

Джерело: складено авторами на основі [15]

ливо свідчать про важливе місце «третього сектору» та організацій соціальної економіки в суспільстві.

Висновки. Організації «третього сектору» та соціальної економіки є унікальними. Вони гармонійно доповнюють діяльність державних органів та приватного бізнесу, дозволяють покращити життя людей і займають вагомe місце в економіках багатьох країн світу. В процесі відродження в Україні повноцінного «третього сектору» і широкого спектру суб'єктів соціальної економіки доцільно використати напрацьований

протягом багатьох років досвід інших країн, зокрема країн ЄС. Досліджені у статті теоретичні аспекти можуть бути використані в процесі удосконалення українського законодавства, його гармонізації з європейським законодавством, що є досить актуальним завданням в умовах європейської інтеграції України. Це набуває особливого значення в умовах сучасних глобальних викликів, які найближчі роки будуть суттєво впливати на українську економіку і рівень життя населення України.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко В.В., Пантелеймонович А.О. Дискусійні аспекти використання терміну «Соціальна економіка» в сучасній українській економічній науці. *Історія народного господарства та економічної думки України*. Збірник наукових праць Інституту економіки та прогнозування НАН України. 2020. № 53. С. 83–102.
2. Гончаренко В.В. Міжнародні кооперативні принципи і розвиток псевдокредитних спілок в Україні. *Українська кооперація*. 2011. № 4. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/5199>
3. Коваленко О.М., Мазник Л.В. Соціальна економіка: Конспект лекцій. Київ : НУХТ, 2013. 170 с.
4. Соціальна економіка : навчальний посібник / Назарова Г.В., Гончарова С.Ю., Сотнікова Ю.В., Аграмакова Н.В. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 285 с.
5. Соціальна економіка: Навч. посіб. / Беляєв О.О., Диба М.І., Кириленко В.І. та ін. Київ : КНЕУ, 2005. 196 с.
6. 70 years of social market economy. URL: <https://www.deutschland.de/en/topic/business/social-market-economy-in-germany-growth-and-prosperity>
7. A European Statute for Social and Solidarity-Based Enterprise (2017) EuroParlament, Directorate General For Internal Policies, EU, 48 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583123/IPOL_STU\(2017\)583123_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583123/IPOL_STU(2017)583123_EN.pdf)
8. Demoustier D., Rousselière D. Social Economy as Social Science and Practice: Historical Perspectives on France. URL: http://base.socioeco.org/docs/cahr_emoi6.pdf
9. Defourny J., Develtere P., Fonteneau B. The social economy: the worldwide making of a third sector. Liège: Centre d'Économie Sociale HIVA University of Liège Catholic University of Leuven, 1999. 35 p.
10. Liger Q., Stefan M., Britton J. Social economy. Directorate general for internal policies. Policy department a: economic and scientific policy. Brussels: European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection, 2016. 120 p.
11. LOI n° 2014-856 du 31 juillet 2014 relative à l'économie sociale et solidaire. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000029313296/>
12. Moulart F. Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present. *Urban Studies*. 2005. Vol. 42. № 11. P. 2037–2053.
13. Projet de loi relatif à l'économie sociale et solidaire . Rapport n° 84 (2013-2014) de M. Marc DAUNIS, fait au nom de la commission des affaires économiques, déposé le 16 octobre 2013. URL: <http://www.senat.fr/rap/113-084/113-084.html>
14. Social enterprises. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en
15. The UN Inter-Agency Task Force on Social and Solidarity Economy (UNTFSSSE), URL: <https://unsse.org/about/>
16. The Social Economy in the EU. Сайт Європейської Комісії. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu_en

References:

1. Honcharenko V. V., Panteleymonovich A. O. (2020) Dyskusijni aspekty vykorystannya termina «Sotsial'na ekonomika» v suchasnyj ukrajyns'kyj ekonomichnij nauksi [Discussion aspects of using the term «Social Economy» in modern Ukrainian economic science]. *Istoriya narodnoho gospodarstva ta ekonomichnoyi dumky Ukrainy*. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrainy, no. 53, pp. 83–102.
2. Honcharenko V. V. (2011) Mizhnarodni kooperatyvni pryntsyipy i rozvytok psevdokredytnykh spilok v Ukraini [International cooperative principles and development of pseudo-credit unions in Ukraine]. *Ukrayinska kooperatsiya*, no. 4. Available at: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/5199>
3. Kovalenko O. M., Maznyk L. V. (2013) Sotsialna ekonomika [Social economy]. Kyiv: NUKHT, 170 p.
4. Nazarova H. V., Honcharova S. Yu., Sotnikova Yu V., Ahramakova N. V. (2018) Sotsialna ekonomika [Social economy]: navchalnyy posibnyk. Kharkiv: KHNEU im. S. Kuznetsya, 285 p.
5. Byelyayev O. O., Dyba M. I., Kyrylenko V. I. ta in. (2005) *Sotsialna ekonomika* [Social economy]. Kyiv: KNEU, 196 p.
6. 70 years of social market economy. Available at: <https://www.deutschland.de/en/topic/business/social-market-economy-in-germany-growth-and-prosperity>
7. A European Statute for Social and Solidarity-Based Enterprise (2017) EuroParlament, Directorate General For Internal Policies, EU, 48 p. Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583123/IPOL_STU\(2017\)583123_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583123/IPOL_STU(2017)583123_EN.pdf)
8. Demoustier D., Rousselière D. Social Economy as Social Science and Practice: Historical Perspectives on France. Available at: http://base.socioeco.org/docs/cahr_emoi6.pdf
9. Defourny J., Develtere P., Fonteneau B. (1999) The social economy: the worldwide making of a third sector. Liège: Centre d'Économie Sociale HIVA University of Liège Catholic University of Leuven, 35 p.
10. Liger Q., Stefan M., Britton J. (2016) Social economy. Directorate general for internal policies. Policy department a: economic and scientific policy. Brussels: European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection, 120 p.
11. LOI n° 2014-856 du 31 juillet 2014 relative à l'économie sociale et solidaire . Available at: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000029313296/>

12. Moulaert F. (2005) Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present. *Urban Studies*, vol. 42, no. 11, pp. 2037–2053.

13. Projet de loi relatif à l'économie sociale et solidaire . Rapport n° 84 (2013-2014) de M. Marc DAUNIS, fait au nom de la commission des affaires économiques, déposé le 16 octobre 2013. Available at: <http://www.senat.fr/rap/113-084/113-084.html>

14. Social enterprises. Official website of the European Commission. Available at: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en

15. The UN Inter-Agency Task Force on Social and Solidarity Economy (UNTFSSSE), Available at: <https://unsse.org/about/>

16. The Social Economy in the EU. European Economic and Social Committee. Available at: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu_en